

תוספת לחג השבועות

האם יצאו ישראל מחוץ לתחום שבת במעמד הר סיני (1) עובדות והנהגות לחג השבועות (9)
מנהג שנשתכח: הכנת 'רייזעלעך' (שושנתות) לחג השבועות וטעם 'מי השלוח' למנהג (11)
'טיש' של חג השבועות שנערך על שפת הנהר (סיפור מימי רבה"ק מאיזביצא זי"ע) (14)

האם יצאו ישראל מחוץ לתחום שבת,

בעצם מעמד הר סיני?

והאם היה ממשות בענני הכבוד?

(דעתו של אדמו"ר הגאון הקדוש בעל "אורחות חיים" זצ"ל, בנידון)

על הכתוב במתן תורה: **"וירא העם וינועו, ויעמדו מרחוק"** (שמות כ, טו), כותב רש"י:

"היו (ישראל) נרתעים לאחוריהם שנים עשר מיל, כאורך מחניהם, ומלאכי השרת באים ומסייעים אותם להחזירם, שנאמר (תהלים סח יג) "מלאכי צבקות ידודון ידודון".

(=ע"כ. על פי הגמרא במסכת שבת, דף פח.)

והקשו מן הראשונים בעלי התוספות (מובא בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג [סימן ש"צ] בשם רבנו שמשון בר אברהם משאנץ, ובספר "פענח רזא" פרשת יתרו, בשם רבנו יוסף, וכן הוא בספר "הרוקח" סימן קע"ח):

"הכיצד נעו אז בני ישראל כשיעור הליכה של י"ב מילין, והלוא התורה ניתנה ביום השבת ("דכולי עלמא בשבת ניתנה תורה לישראל" – שבת דף פו:), והליכה בשיעור י"ב מילין ביום השבת, כשיעור מחנה ישראל - הינה הליכה של "מחוץ לתחום שבת" (=שהוא אלפיים אמה), האסורה בשבת??

ותירצו:

"בני ישראל במדבר, מוקפים היו מארבעת צדדיהם ב"ענני הכבוד" ודינם של "ענני הכבוד" דומה ל"מחיצת בני אדם", המועילה לגבי "תחום שבת", עד שכל השטח המוסגר בתוך מחיצה זו נחשב כמקום אחד וכתחום אחד (=ראה עירובין מג. "נחמיה בר חנילאי נמשכה שמועתו בשבת תוך כדי הליכה, ויצא בשוגג אל מחוץ לתחום שבת. אמר לו רב חסדא לרב נחמן: נחמיה תלמידך שרוי בצער! [שאינו יכול לחזור] אמר לו: עשה לו מחיצה של בני אדם, וייכנס! [עיין רש"י, שם]). הלכך לא נחשבה הליכה זו של בני ישראל בתוך תחום ענני הכבוד, כהליכה אל "מחוץ לתחום", אלא הדבר נחשב להם כאלו הלכו בשטח מגודר של חצר אחת.

ומוסיפים ומסבירים הראשונים ז"ל:

"ואף שעננים סתם, אין בהם ממש, ואינם יכולים כמובן להיחשב "מחיצה" – אולם "ענני כבוד" הללו שהלכו וליוו לכל מקום את בני ישראל במדבר, אכן היה בהם ממש, שכן הם הקיפו והגנו על בני ישראל מאחור ומקדם מפני התקפות אויב ומהתנפלויות האומות, עד שהיו מחזירים את החיצים והבליסטראות שנורו לעברם. אי לכך, בוודאי היה בהם בענני הכבוד ממש, ושפיר אפוא יכולים היו להיחשב "מחיצה" אף לעניין תחום שבת. (=ע"כ)

הוכחות רבנו בספרו "עין התכלת", כי ענני הכבוד היה בהם ממש

רבנו הגדול בעל "אורחות חיים", בספרו הנודע "עין התכלת" (בנושא מצוות התכלת בציצית), נדרש לנושא זה [=מתוך עניינו לברר, האם ישראל בעת הקמת המשכן, היו טמאי מתים מכוח מתי העגל, בצירוף "ענני הכבוד" שהאהילו עליהם מלמעלה, וזאת גרמה להם לכאורה "טומאת אהל"].

ומוכיח רבנו הגדול, כי "ענני הכבוד" לפי משמעות מדרשי חז"ל, אכן היה בהם ממש, וכדעתם של בעל הרוקח ור"ש משאנץ שדבריהם נזכרו לעיל. ("ודלא כמו שראיתי בספר אחד הנדפס מחדש" המביא דברי רבותינו הנ"ל "ודחי לה כלאחר יד מסברא בעלמא, דעננים אין בהם ממש" [=כלשון רבנו]. הכוונה כאן לכאורה לדעתו של הגאון מלובלין בעל שו"ת "תורת חסד", בחלק אורח חיים סימן לה, ס"ק ז).

שכן מצינו בגמרא מפורשת (יבמות עב:) שבמשך ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נשבה להם רוח צפונית (שהיא רוח חזקה). והטעם לכך, כדי שלא יתפזרו ענני הכבוד שהגינו עליהם. מבואר אפוא, כי ענני כבוד הללו היה בהם ממש, עד כי שייך בהם לשון "פיזור" (שאילולא היה בהם ממש, הרי רוח חזקה הייתה גורמת להם לא פיזור גרידא, אלא ביתורם ואובדן עצם מהותם).

ראיה נוספת מביא רבנו מלשון הפסיקתא (פרשת עקב), על הפסוק "שמלתך לא בלתה מעליך" (דברים ח ד). ומקשה שם הפסיקתא: "ולא היו צריכים (בגדיהם של ישראל בכל אותה העת) תכבוסת"? אמר לו: "ענני הכבוד היו מטהים אותם (את הבגדים)!" והרי גיהוץ – טוען רבנו – נעשה ברגיל באמצעות אבן, שהיו משפשפים אותה על גבי הבגד, עד שהגיהוץ משובח ומועיל כידוע אף יותר מכביסה. ומבואר אפוא, כי עננים הללו היה בהם ממש, ואי לכך הם היו מטהים את הבגדים ומשפשפים אותם כדבר שיש בו ממשות.

ראיה שלישית מביא רבנו מלשון נוספת המובאת בפסיקתא רבתא (על הפסוק 'אנוכי ה' אלוקיך', פרק לד).

זזה לשון הפסיקתא:

"ואכסך משי" (יחזקאל טז י). אמר ר' איבו, אמר הקב"ה לישראל, עשיתי אתכם 'ממש' בעולם (= 'משי' מלשון ממש). רבי יהודה ברבי בנימין אומר, אלו ענני הכבוד, שהיו מקיפים אותם במדבר, כמה שכתוב "לא-ימיש עמוד הענן" (שמות יג כב). (=ע"כ)

מבאר רבנו:

הוכחת רבי יהודה ברבי בנימין מלשון "לא-ימיש עמוד הענן", נובעת מלשון "ימיש" האמור לגבי ענן הכבוד, והוא מפרש את לשון "ימיש" מלשון "ממשות" בדיוק כפי שלמד החכם שלפניו, רבי איבו. אלא שלדעתו, הפסוק מתפרש על עמוד הענן שאף בו מצינו לשון של ממשות ("לא-ימיש"), והיינו מן הטעם המבואר, שענני הכבוד אכן הייתה בהן ממשות! וזהו כמבואר, שהענן היה בו ממש.

עננים שיש בכוחו של רוח לפזרם – יכולים הם להיחשב "מחיצות"??

אלא שדווקא ראייתו הראשונה של רבנו "אורחות חיים" מרוח צפונית שעלולה הייתה בנשיבתה לפזר את ענני הכבוד - הינה לכאורה "ראיה לסתור", ומהווה קושי בפני עצמו:

שכן אם אכן בכוחה של רוח (מצויה) "לפזר" את ענני הכבוד - אזי איזו "מחיצה" יש כאן?? והלא לגבי מצוות סוכה למשל, שנינו, כי מחיצותיה של סוכה צריכות להיות חזקות דיין בכדי שתהיינה ראויות לעמוד בפני רוח מצויה, ואם אין המחיצה עומדת בפני רוח מצויה, אלא מתנוודדת ונעה אנה ואנה, אזי אין דינה כ"מחיצה" ואיננה כשרה לדופן של סוכה (סוכה כב, אורח חיים סימן תרכ"ח, סעיף ב). וכך ההלכה אף במחיצות של שבת (שם, סימן שס"ב, סעיף א) ואפילו אם המחיצה עומדת בתוך בית, מקום שאין הרוח נושבת שם (סימן שטו, מג"א ס"ק ג). הכיצד אפוא, אפשר להחשיב את "ענני הכבוד" בתור מחיצות, אם אינם יכולים לעמוד ברוח צפונית מצויה??

קושיה זו מקשה הגאון "אבני נזר" (חלק אורח חיים, סימן רע"ח, ס"ק יא), ומכוח קושיה זאת ועוד, מסיק באמת בעל "אבני נזר", שעננים אינם יכולים להיחשב כמחיצות, כיוון שאינם עומדים ברוח מצויה.

אולם רבנו הגדול בספרו הנ"ל, מעורר אף הוא על קושי דומה, ואף על פי כן במסקנתו נשאר רבנו איתן בדעתו, כי יש בענני הכבוד דין מחיצה, ואין בהם החיסרון של "אינו יכול לעמוד ברוח מצויה", למרות שרוח צפונית עלולה הייתה "לפזר את העננים".

זאת, מחמת שתי סיבות:

ראשית כל, הרי כל חנייתן של ישראל במדבר הייתה **"על פי ה' יחנו ועל פי ה' ייסעו"** (במדבר ט כג), ועל כגון זה כבר אמרו בגמרא (עירובין נד): "דגלי מדבר קאמרת? כיוון דכתיב בהו "על פי ה' יחנו ועל פי ה' ייסעו", כמי שקבוע לו מקום הוא" (=רש"י: חשובה היא חנייתן להיות נידונת קבע). ומכיוון שענני כבוד הללו הם אלה שהראו על פי ה' אם לנסוע או לחנות, יש לדונם אפוא כמחיצות קבע, יותר מאשר בסתם מחיצה (=א"ה: וכן כתב לתרץ בסוף ספר שו"ת "חדוות יעקב" מהדו"ת, סימן קמ"ז).

שנית, אף שרוח צפונית מפזרת את העננים ולפיכך לא נשבה להם במדבר (לדעה אחת בגמרא יבמות עב. שם), למרות הכול עננים הללו עמידים היו די והותר, שהרי רוחות אחרות נשבו להם לישראל במדבר והן חזקות לא פחות מרוח צפונית, ורוח דרומית קשה מכולן (רש"י שם), ואלו עניין "רוח צפונית" אינו משום תוקפו של רוח זו דווקא, אלא משום שכוחה יפה בפיזור העננים כדעת התוספות (שם). וראה עוד שם בתוספות (ד"ה לא נשבה) שכתבו, שאף רוח צפונית נשבה להם יחד עם שאר הרוחות, שהרי אלמלא כן אין העולם מתקיים, אבל לא נשבה להם רוח צפונית "בלחוד", עיין שם.

(א"ה: וראה עוד רש"י [שם, ד"ה ואיבעית אימא] שכתב, שענני כבוד היו מקיפים את ישראל ולא יכולה הייתה חמה להיכנס, ומשמע מדבריו שלכן לא נשבה רוח צפונית, על מנת שישראל לא ייחשפו לקרני השמש כחום היום. אם כן אפשר שרוח צפונית אמנם מפזרת את העננים, אך מעט בלבד, ואף זאת בקשו משמים למנוע, לבל יכם שרב ושמש כלל וכלל).

אם ב"ענני הכבוד" היה ממשות - הכיצד נלמד ממעשה המשכן במדבר

איסור 'העברת ארבע אמות ברה"ר'??

אמנם הקושי העיקרי שאנו נתקלים כאן בעניין זה, הינו:

הרי אם ענני הכבוד שבמדבר אכן נחשבו להם לישראל כמחיצות לעניין שבת – הכיצד למדה הגמרא במסכת שבת (צ.ח.) שהמעביר ארבע אמות ברשות הרבים מקורה – פטור "לפי שאינו דומה לדגלי מדבר" (שלא היה מקורה), והרי לדברך אף "דגלי מדבר" מקורים היו, שכן ענני הכבוד הקיפו אותם מסביב והאהילו עליהם מלמעלה?? ולכאורה קושיה זו היא קושיה חזקה מאד, מתוך גמרא מפורשת. (וכן הקשה הגאון בעל "אבני נזר" שם, ואף מכוח קושיה זו הגיע למסקנה הנזכרת, שענני כבוד שבמדבר, לא היה בהם דין מחיצה).

אלא שכאן על קושיה זו, מתרץ רבנו בספר "עין התכלת" תירוץ גאוני, וכה הם דבריו:

מבואר בספרי (פרשת בהעלותך, פסקה פג) על הפסוק (במדבר יד) **"וענן ה' עליהם יומם"**, שעמוד הענן לא היה מגן על ישראל בלילה כלל.

זה לשון 'ספרי':

"וענן ה' עליהם יומם". [יכול] כשם שמגן עליהם ביום, כך מגן עליהם בלילה? תלמוד לומר: "יומם", ביום הוא מגן, ואינו מגן בלילה. אמור מעתה: עמוד הענן, לא היה מגן עליהם בלילה! (=ע"כ)

והנה בידוע הדבר, כי איסורי מלאכת שבת למדים חז"ל ממלאכת המשכן, ומלאכת המשכן נעשית הייתה הן ביום והן בלילה. ואף כי "הקמת המשכן" הייתה כשרה רק ביום כפי שדרשו חז"ל (שבועות טז): מן הפסוק "וביום הקים את המשכן", ביום אתה מקימו ובלילה אי אתה מקימו! מכל מקום זה רק במה שקשור ל"הקמת המשכן" והעמדתו על מכונן, אולם רוב מלאכת המשכן כמו הובלת הקרשים והאדנים, הפריקה וההעברה, כשרה הייתה ונעשית גם במשך שעות הלילה כמו בשעות היום.

ממילא טוען רבנו, כי עיקר האיסור שאסרה תורה במלאכת המשכן לבל יעבירו ארבע אמות ברשות הרבים, מתייחס זאת לשעות הלילה דווקא, שבהן לא כיסו והקיפו ענני הכבוד כלל כאמור, ואז אכן חל איסור העברה ממקום למקום אפילו בתוך המחנה פנימה, שכן אז לא היו ישראל מוקפים מחיצות כלל וכלל, ודין מחנה ישראל אז היה כרשות הרבים. אולם בשעות היום, אפשר כי אכן היו מותרים להעביר בתוך המחנה, משום שאז מוקפים בני ישראל במחיצות של ענני הכבוד, וכאמור, וממילא לא היה על מחנה ישראל בשעה זו דין של "רשות הרבים"!

רבנו מוצא סיוע לכך שהמדבר נחשב למקורה בענני הכבוד, מדברי הירושלמי.

שכן זה לשון הירושלמי (עירובין פרק ט, הלכה ה):

"אמר רב הונא, אין רשות הרבים מקורה (=דכיוון שהוא מקורה, אינו רשות הרבים). אמר רבי שמעון בן כרסנה: ולא מן המדבר למדת (=איזה רשות הרבים חייבים עליו), ומדבר – מקורה היה! (=שהרי ענני הכבוד היו מקיפים אותו, ושמעינן שאפילו ברשות הרבים מקורה חייב!)."

(=ע"כ דברי הירושלמי)

מדברי הירושלמי הללו נמצאנו למדים, כי "מדבר" אכן נחשב למקורה בענני הכבוד. ואף כי רב הונא נחלק על דין זה, והוא סובר כי "אין רשות הרבים מקורה", וכן דעת תלמוד בבלי וכך גם נפסק להלכה - אין זאת משום שנחלקו בענני הכבוד,

אם יש בהם ממש ואם נחשב המדבר בשל כך למקורה או לא - כי אם מחלוקת נפרדת יש בדבר, שנוגע ללימוד איסור מלאכת המשכן בשבת, כדלקמן:

האמורא רב הונא בירושלמי, כדבריו שלו עצמו בבבלי, סובר ש"אין רשות הרבים מקורה", לפי שאינו דומה לדגלי מדבר. זאת על שום שמלאכת המשכן נעשתה כאמור אף בשעות הלילה שבהן לא הייתה נוכחות של "ענני הכבוד" בשמי המדבר, כדברי הספרי וכאמור, ועל מלאכה זו חלה האזהרה של "איש אל יוציא למלאכה ביום השבת!" ואלו האמורא החולק שבתלמוד ירושלמי, שהוא רבי שמעון בר כרסנה, סובר שהיות **ועיקר** הקמת המשכן 'ביום' הייתה, משום שכאמור בלילה אין להקים את המשכן, ואז הרי מוקפים ומקורים היו ישראל בענני הכבוד, ולמרות זאת נאסרה עליהם העברה בשבת - אות היא לכך שדין ואיסור "רשות הרבים" חל אף על "רשות הרבים מקורה".

(=עד כאן - מדברי רבנו הגדול "אורחות חיים" בעניין זה).

תירוץ הגאון בעל "בית אב" על קושיית הראשונים

עד הנה עסקנו בתירוצם של הראשונים הנזכרים, שלפיו ענני הכבוד שימשו כמחיצות עבור עם ישראל, ועל ידם הותר להם בשבת לנוע כאוות נפשם בתוך גבולות המחנה, למרות גודלו.

אולם יש מן הגאונים והמחברים, המשיבים תירוצים אחרים לשאלת הראשונים, כיצד הותר לישראל לנוע אחורנית י"ב מיל ביום מתן תורה, שחל כאמור בעצם יום השבת.

כך למשל, הגאון בעל שאלות ותשובות "בית אב", עומד על דקדוק מעניין:

הן בלשון הגמרא שלפנינו (שבת פח:; המשמש כמקור לדברי רש"י על החומש), כך נאמר שם:

"ואמר רבי יהושע בן לוי: כל דיבור ודיבור 'שיצא מפי הקב"ה', חזרו ישראל לאחוריהן י"ב מיל" וגו' (רש"י: מפחד הקול) (=ע"כ)

מתוך הדברים הללו נראה, כי רק בשני דיבורים הראשונים "אנוכי" ו"לא יהיה לך", שרק הם נשמעו לישראל מפי הקב"ה בעצמו כמאמר הגמרא (מכות כד.). "אנוכי" ו"לא יהיה לך", מפי הגבורה שמענום, רק בהם "חזרו ישראל לאחוריהם י"ב מיל" מרוב פחד ובהלה. ואלו בשאר דיבורים אשר שמעו מפי משה רבנו ע"ה, כבר לא חזרו עוד ישראל לאחוריהם.

והלוא הציווי על השבת "זכור את יום השבת לקדשו" נאמר להם רק בדיבור הרביעי לאחר מכן, ורק אז חל עליהם איסור יציאה מחוץ לתחום! (לדעת הסוברים

כי איסור תחומין הינו מן התורה). הלכך לא קשה דבר, על חזרתם של ישראל י"ב מיל...

(=בהקשר לכך יש לציין, כי אף שלפי דברי חז"ל "חוקותיה במרה נצטוו", היינו שכבר במרה בטרם מתן תורה נצטוו בני ישראל על השבת, זהו רק באופן כללי, אולם פרטי ההלכות ובכללם איסור תחומין, ישנה שיטה בגמרא הסוברת, כי הן ניתנו לישראל רק במעמד הר סיני. ראו במסכת שבת דף פז; ובתוספות שם).

אולם, מציין הגאון הנ"ל, אף כי מדברי הגמרא הללו עולה לכאורה, כי רק בשני דברות הראשונות "חזרו ישראל לאחוריהן", הרי לעומת זאת ישנו מדרש "מכילתא" ולפיו "על כל דיבר ודיבר שיצא מפי הקב"ה חזרו י"ב מיל", והמכילתא מחשב שם כל עשרת הדברות וכמה שיעור המילין שהלכו וחזרו בהם על ידי מלאכי השרת. כאן מובנת אפוא קושיית הראשונים, הכיצד חזרו בני ישראל לאחוריהם, אף בדברות האחרונות, לאחר שכבר נמסר להם הציווי "זכור את יום השבת לקדשו".

האם כל השורות במחנה ישראל חזרו לאחוריהם?

עוד יש מן המפרשים, העומדים על דברי רש"י (שבת פח.) שדקדק וכתב כך:

"י"ב מיל, זו היא מידת מחנה ישראל, והיו הקרובים לדיבור חוזרים מפחד הקול עד קצה המחנה (=ע"כ דברי רש"י).

ולכאורה, מדוע דקדק רש"י וכתב כי י"ב מיל "זו היא מידת מחנה ישראל", וכי מה נפקא מינה בדבר זה??

אלא, טוענים המתרצים (ראה בספר "עקבי חיים" להגאון רח"י קלאפהולץ, סימן סב), שבכוונה נקט רש"י כן בדבריו. שכן הוקשה לרש"י, כיצד מותר היה להם לישראל לשוב ביום השבת מרחק גדול כזה?? לפיכך פירש, כי רק "הקרובים אל הדיבור" מבין השורות הללו חזרו כן, מרוב יראה ופחד שתקפם משמיעת הקול האלוקי שכה קרובים היו אליו, ואלה חזרו י"ב מיל ולא יותר, שכן זהו גודלו של "מחנה ישראל", והרי כיוון שחנייתם הייתה "על פי ה' יחנו", נחשב להם מקום חנייתם כמקום קבוע, וממילא אין כאן יציאה אל מחוץ לתחום שבת.

ויש שתירצו, כיוון שחזרו י"ב מיל, הרי הדבר בהיתר, שכן רק "יותר" משיעור זה הינו אסור, אולם שיעור י"ב מיל בעצמו, עדיין נחשב כתחום שבת (ויש חולקים גם בזה).

בספר "עיון יעקב" על "עין יעקב" (מאת הגאון הנודע בעל 'שבות יעקב') מתרץ, כיוון שעל פי אונס של פחד יצאו ישראל מחוץ לתחום, לפיכך נחשב הדבר אצלם כאלו הוציאוהו גוים, שמבואר בשולחן ערוך (אורח חיים סימן תה, סעיף ה), עין שם.

לסיום העניין כאן, מן העניין להביא מדברי הרב הקדוש מאלכסנדר בספר "ישמח ישראל" לשבועות, שכתב בזה הלשון:

"ואמר רבי יהושע בן לוי: כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה, חזרו ישראל לאחוריהם י"ב מיל. עין שם היטב בדברי רש"י (בד"ה י"ב מיל), ותדקדק בלשונו הקדוש היטב, כנראה שהיו חוזרים עד קצה המחנה, וגם קצה המחנה לא הרחיקו. ואיך עמדו כולם שם (=בקצה המחנה)??

"אך באמת הוא על דרך העניין [שאמרו] "מעולם לא אמר אדם, צר לי המקום שאלון בירושלים" (אבות פרק חמישי), והיה מועט מחזיק את המרובה.

"והעניין שם הוא, על דרך [שאמרו] "אהבה דוחקת את הבשר" (בבא מציעא דף פ"ד), והיינו מאהבה להקב"ה הוא יוצא מגדר אנושי מכל כלי הגוף, ונשאר רק הנפש, והיא רוחנית ואינה תופסת מקום.

"כן גם כאן, באמת גם קודם הקבלה היה גם כן "כאיש אחד בלב אחד", בלתי לה' לבדו, וכששמעו הדיבור, חזרו לאחוריהם י"ב מיל, היינו כדכתיב (פרשת יתרו) "וירא העם וינעו, ויעמדו מרחוק", שגם אותם שהיו עומדים קרוב להם, שהיו החשובים ומובחרים וראשים שבעם... גם המה מפחד ה' ומהדר גאונו יתברך שמו חזרו לאחוריהן, וראו שגם המה אינם קרובים יותר מאחיהם שבקצה המחנה, ונעשו עוד יותר דבקים באחיהם ממש בהשוואה אחת. ומאהבת רעים, באו לידי אהבת הקב"ה ויראתו יתברך, ונעשו בטלים ומבוטלים ויצאו מכלי הגוף ממש, ולא תפסו שום מקום.. ומכוון [=כוונת] דברי חז"ל הוא, שכמעט נשאר כל הי"ב מיל פנוי, כי נשאר נשמות.. בלי גופים...

"וכעין ששמעתי על צדיק אחד כשהיה בבית המדרש של הרבי מלובלין זי"ע (=הרב הקדוש "החוזה" מלובלין) בעת עשרת הדברות, והביט בעת קריאת הדברות בבית המדרש, ונדמה לו שכל בית המדרש היה פנוי ולא נשאר בו איש, היינו גם כן כדברינו המזכרים לעיל... (=ע"כ מתוך ספר הקדוש "ישמח ישראל" מאלכסנדר, זי"ע)

עובדות ומנהגים לחג השבועות

ב"ראדזין" בטרם חורבן עולם, בעת שעולם החסידות עמד על תילו בתפארתו, התקיימה לקראת יום טוב של "חג השבועות" אחת ה"נסיעות" הגדולות ביותר בשנה (רק בימי "ראש השנה" הגיע "עולם" יותר גדול). וכמנהג הכללי הידוע ברוב חצרות האדמו"רים בפולין כאשר חסידים ואנשי מעשה ביקשו תדיר לשהות במחיצת קודשם של רועי ומנהיגי ישראל זי"ע כ"ק מרנן רבותינו הקדושים זצלה"ה, במשך יום טוב של "קבלת התורה".

אצל רבנו כ"ק אדמו"ר הגאון הקדוש רבי שמואל שלמה הי"ד, הייתה עריכת ה"שולחן הטהור" בליל חג השבועות מתחילה באיחור רב לתוך הלילה, כאשר עם סיומה כבר היה זורח בחוץ אור היום.

בבית מדרשו של כ"ק מרן אדמו"ר רש"ש זצ"ל בראדזין, מלאו השולחנות בחסידים לומדי תורה בטהרה במשך כל שעות ליל החג, עד אפס מקום ממש. ו"קול התורה" נשמע והתנגן ברמה בחלל בית המדרש, באווירת שמחת החג של "יום טוב".

כ"ק מרן אדמו"ר מוהרא"י זצ"ל, נוהג היה לערוך בליל יום טוב את שולחנו הטהור, שעה מסוימת קודם חצות ("פירות טיש"), ונשא במהלך ה"טיש" ממדברות קדשו בענייני החג ומתן תורתנו הקדושה. בראשית ה"טיש" מכבד היה את הרה"ח ראובן וינדרבוים ז"ל בזמר "אתה בחרתנו" הידוע, אשר שורר בחצר הקודש בראדזין החסיד המופלג הנודע רבי לייבל פשוט ז"ל מווארשא (=כ"ק מרן זצ"ל היה מכנה זאת בשם: "לייבל פשוט'ס ניגון"). כמו כן היה מכבד אחר כך את הרה"ח ר' שמחה בונם הכהן אידלמן ז"ל בזמרת "מלך רחמן" או "אתה נגלית".

לאחר אמירת "תורה" וחלוקת "פירות", היה כ"ק אדמו"ר זצ"ל מבקש שיזמרו "זינגן אַ לייבעדיק שטיקעל!" (=קטע ניגון עליז), ולרוב היו משוררים אז לפניו "מארש" הידוע על "ובאו כולם בברית יחד" וכן "עליונים ששו".

עריכת השולחן היה מסתיים בדרך כלל כמחצית השעה לאחר "חצות", ולאחריה היה כ"ק מרן זצ"ל יושב בקדשו בבית המדרש במשך כמה שעות והוגה בלימוד גמרא ובאמירת "תיקון ליל שבועות".

וּכְבֵּר הִיָּה מַעֲשֵׂה בִשְׁנָה אַחַת, בַּלַּיִל חַג הַשְּׁבֻעוֹת בְּבֵית מִדְרָשׁוֹ שֶׁל כ"ק מֵרֵן אַדְמוֹר"ר זצ"ל, אֲשֶׁר מֵרֵן אַדְמוֹר"ר זצ"ל סִיִּים עֲרִיכַת "שׁוֹלְחַן הַטְּהוֹר" בְּמִרוּצָה יוֹתֵר מִן הַרְגִּיל, וּמַעֲשֵׂה שֶׁהִיָּה – כַּךְ הִיָּה:

בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ הַחֲלוּ אֵז בְּסִידוֹר "שִׁיעוּרֵי תוֹרָה" שֶׁל 'מַגִּידֵי שִׁיעוּרִים' בְּנוֹשְׂאֵי הַלְכָה שׁוֹנִים, עִבּוֹר אֲנָשִׁים שֶׁנִּמְנּוּ עַל לִוְמֵי וּבְאֵי בֵּית הַמִּדְרָשׁ, כְּשֶׁכַּל "מַגִּיד שִׁיעוּר" מוֹסֵר הַשִּׁיעוּר בְּזִמְנֵן שֶׁנִּקְבַּע מֵרֵאשׁ לְכַךְ.

מַחֲמַת טַעוֹת מְסוּיֵמַת, אִירַע בִּשְׁנָה זוֹ כִּי זִמְנֵן שֶׁל "מַגִּיד שִׁיעוּר" הֵרֵאשׁוֹן נִקְבַּע מֵעַט מוֹקֵדֵם מִן הַרְגִּיל, בְּאוֹפֵן אֲשֶׁר הוֹדְמָן כִּי הִיָּה זֹאת עֲדִיין בְּטֵרֵם הַסְּתִימָה עֲרִיכַת הַשׁוֹלְחַן אֲצֵל כ"ק מֵרֵן זצ"ל.

כִּיּוּן שֶׁנִּכְנַס הַ"מַגִּיד שִׁיעוּר" לִפְנֵים הֵיכַל בֵּית הַמִּדְרָשׁ, וְכ"ק רַבְּנֵי הַבַּחֲזִין מֵרְחוֹק כִּי הִגִּיעַ בְּשִׁבִּיל לְמִסוֹר אֶת הַשִּׁיעוּר, אֵזִי תִיכַף סִימָן לֹו מֵרֵן זצ"ל מֵרְחוֹק וְקֵרָא לֹו שִׁקְרַב לִפְנֵיו, וְאֵז אָמַר לֹו כַּמַּעַט בַּלְשׁוֹן "הַתְּנַצְלוֹת":

"הִנֵּה, תִיכַף וּמִיד כְּבֵר מְסִימִים אֲנִי עֲרִיכַת הַשׁוֹלְחַן, וְאֵז תּוֹכַל לְמִסוֹר הַשִּׁיעוּר כְּפִי הַנִּקְבַּע... וְאֵכֵן הוֹדְרֵז אֵז כ"ק רַבְּנֵי זצ"ל בְּיוֹתֵר, וְהִי לֵנֵס וּפְלֵא בְּהִנְהַגְתּוֹ הַזֹּכֶה הַרְחוֹקָה מִכָּל חֲשֻׁשׁוֹת, בְּעֵנִינֵי "בֵּין אָדָם לְחִבְרוֹ", וּבִפְרֵט בְּכַבּוֹד תְּלַמִּידֵי חֲכָמִים וּמְרַבִּיצֵי תוֹרָה!..

(=מִפִּי הַרְה"ג רַבִּי יוֹם טוֹב זִנְגֵר שְׁלִיט"א, בְּעַל הַמַּעֲשֵׂה, מַגִּיד שִׁיעוּר שֶׁל "דָּף הַיּוֹמִי" בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ))

מִנְהַג קִדְשׁוֹ שֶׁל כ"ק מֵרֵן רַבְּנֵי זצ"ל, לְהַגוֹת בְּתוֹרָה עַד סְמוּךְ לְזִמְנֵן "עֲלוֹת הַשַּׁחַר" (וּבְשָׁנִים הַקּוֹדְמוֹת עוֹד נִשְׂאָר עַד זִמְנֵן טוֹבָא אַחַר כַּךְ, בְּשַׁעַת שֶׁכְּבֵר הַחֲלוּ בְּנֵי "מִנְיִין [הַנִּפְרָד] שֶׁל וּוְתִיקִין" בְּתַפְלַתֵם), כְּשֶׁבִשְׁעַת "עֲלוֹת הַשַּׁחַר" יֵרֵד לְבֵית הַטְּבִילָה וְטִיהַר עֲצָמוֹ לְקִדּוּשַׁת הַיּוֹם. לְאַחַר מִכֵּן, נִפְנָה מֵרֵן לְמִנוּחָה, עַד כְּשַׁעַת וְיוֹתֵר טֵרֵם "תַּפְלַת שַׁחֲרִית".

אֶת תַּפְלַת "שַׁחֲרִית" שֶׁל יוֹם טוֹב, הִיָּה רַבְּנֵי זצ"ל מֵתַפְלֵל בְּזִמְנֵן הַרְגִּיל שֶׁל תַּפְלַת שַׁחֲרִית בְּשַׁבְּתוֹת וַיִּמֵּים טוֹבִים.

בְּזִמְנֵן אֲמִירַת הַ"אֲקִדְמוֹת" בִּידֵי הַ"בְּעַל קוֹרָא", נוֹהַג הִיָּה כ"ק מֵרֵן זצ"ל לְעַמּוֹד עֵטוֹף בְּטִלִּיתוֹ סְמוּךְ לַ"שׁוֹלְחַן" (=בִּימָה) שֶׁל "קִרְיַאת הַתּוֹרָה", וּמִשְׁמִיעַ בְּלֵהֲט קוֹדֵשׁ מֵתוֹךְ שִׁמְחָה עֵילָאָה וּבְאַנְפָּאָה נְהִירִין בְּתֵי וַחֲרוּזֵי הַשִּׁיר הַקְּדוֹשׁ, הַמְשׁוֹרֵר אֶת שְׁבַחֵי שֶׁל מְקוֹם וּשְׁבַחֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה, וּשְׁבַח תּוֹרָה הַקְּדוּשָׁה.

לאחר תפלת מוסף, היה כ"ק מרן זצ"ל מקדש על היין באוזני קהל הקודש, מעוטף בטליתו כמנהגו בקודש, כשלפני הקידוש מחלק היה לידי המסובים בחיבה מיני מרקחת "קעז קיכען" (=עוגת גבינה) כ"מנהג ישראל תורה" הנזכר בדברי רבנו רמ"א בסימן תצ"ד (ס"ג).

בין "תפלת מנחה" של יום טוב ל"תפלת מעריב" של מוצאי החג, היה נערך בדרך כלל מסיבת "שבת אחים" בנוכחות כ"ק מרן אדמו"ר זצ"ל, ובסופה היו פוצחים בריקודי שמחה של "ובאו כולם בברית יחד" וכן "וקרב פזורינו".

חג השבועות – ושמחת תורה

רבנו הגאון הקדוש בעל "סדרי טהרות" ו"אורחות חיים" זצ"ל, רגיל היה להתבטא בשנינה:

"ישמחו להם "עמי הארצות" ביום "שמחת תורה", שבה הם "מסיימים" את התורה.

ואלו אנחנו, תלמידי החכמים, נשמח ביותר ב"חג השבועות" זמן מתן תורתנו הקדושה, אשר בו אנו "מקבלים" את התורה!..."

(ספר 'דור ישרים')

מנהג ישראל ש(כמעט) נשתכח – ודבריו של רבנו הקדוש

בעל "מי השלוח" זי"ע ביסוד טעמו

בחלק ה"ליקוטים" שבסוף ספר הקדוש "מי השלוח" (חלק א), מופיע קטע דברים, המתחיל כך:

"טעם למה שמדבקים ניירות עם פרחים על החלונות, בחג

השבועות"... (=המשך הדברים מדברי רבנו זצ"ל – מובא להלן)

מהי "הנהגה" זו המוזכרת כאן, אשר מקומה (לכאורה) לא יכירנה בימינו אלה בין תפוצות ישראל ומעטים המה היודעים בכלל על קיומו אי פעם? והיכן ואימתי נהגו בו?

על כך – בשורות דלהלן.

בקובץ התורני "אור ישראל" (היוצא לאור במאנסי, נ. י., גיליון מ), הופיע תחת הכותרת: "מנהג עתיק ל**שבועות**" מאמר המתאר את המנהג האמור וחלק מן הצורות שלבש מנהג זה במקומות מושבותיהם השונים של אחינו בני ישראל (נכתב בידי הרב ירוחם אלי גרוספלד הי"ו). לצורך עניינינו כאן, נעתיק בזאת קטעים ממאמר זה, עם הוספות שיבואו בהמשך [ומוקפים בסוגריים מרובעות], בס"ד.

"בכמה עיירות שבגליציה היה מנהג, שהילדים היו חותכים צורות שונות מנייר, והיו תולים אותם בחלונות לכבוד "שבועות". הילדים היו עושים צורות של "חיילים" הרוכבים על סוסים (=רייטערס), ואחרים עשו שושנים "רייזעלעך". והיו מקומות שקראו לצורות הללו "שבועות'לאך" (=על משקל תיבת "שבועות").

מנהג זה היה נהוג בעיר צאנז ובערי הגלילות סביבותיה, וגם בכמה ערים מאזור "בוקובינה" (=רומניה). במקומות אחרים – כנראה לא ידעו ממנהג זה [=א"ה: היו גם מקומות רבים נוספים, בפולין ובאוקראינה, שהיו נוהגים בזה, כפי שיובא בסמוך להלן]. אחרי מלחמת העולם הראשונה נשתכח קמעה מנהג זה. אמנם יש זקנים יוצאי העיר צאנז, היודעים לספר ממנהג זה. אבל יש גם מיוצאי עיר הנ"ל שאינם יודעים ממנהג זה. [א"ה: בספרו של הרה"ח ר' שלמה זלמן לרר ז"ל מצאנז אנטוורפן – "צאנז", נזכר מנהג זה במפורש, והוא ידוע כמוסמך].

כ"ק אדמו"ר מוהר"ר שלמה (השני) מבאבוב וצוקללה"ה, וכ"ק אדמו"ר מבאבוב (זי"ע, ושליט"א) סיפרו ממנהג זה.

בספר "אוהב שלום" (קאמינקא) הביא מפי כ"ק אדמו"ר מבאבוב זצ"ל, ש"על החלונות של בית הכנסת היו מציירים תמונת אנשים רוכבי סוסים, לרמוז על הפסוק "רכב אלוקים רבתיים" (תהלים ס"ח, יח), המדבר מעניין קבלת התורה.

בספר "נטעי גבריא"ל" מובא, שכ"ק מרן אדמו"ר מצאנז-קלויזענבורג זצוקללה"ה אמר רמזים על המנהג...

ברם זכור לטוב קהילה קדושה "צאנז קלויזענבורג", שממשיכה עדיין עם מנהג זה, לתלות שושנים ביום חג השבועות.

והרב הקדוש רבי מרדכי יוסף מאיזביצא זצ"ל מביא בסוף ספרו "מי השלוח", טעם למה שמדבקים ניירות עם פרחים על החלונות בחג השבועות.

כי הנייר מכהה את אורה של חמה, ואכן אם יש "אור התורה", אז אין צריכים לאור אחר, וכמו שכתוב (ישעי' ח, יט) "לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם.. והיה ה' לך אור עולם".

הרה"ק רבי מרדכי יוסף מאיזביצא, מוצאו היה מהעיר "טאמאשאוו" (פולין). בספר זיכרון של העיר מביאים, שמנהג ה"רייזעלאך" היה נהוג בעירם.

בספר "לב העברי" ("צוואת משה" אות י"ד) מביא, שבעל ה"חתם סופר" סיפר בשם הרב אב"ד ברלין, שבתחילה כאשר "רמ"ד" [=ראש המשכילים בברלין, הידוע לשמצה] היה שם, הכירו על פי דיבורו שהיה "נחמץ", אבל עדיין היה מתנהג במנהגי ישראל בפיזור עשבים ואילנות ושושנים "בחלונותיו" כשאר ישראל. אבל אחר כך, גם מנהג זה כבר לא היה נוהג...

אזי המליץ עליו הרב רבי צבי הירש אב"ד ברלין: "מקודם הוא היה מודה במקצת" שהוא חייב ב"שבועות", אולם כעת הוא הפך להיות "כופר הכול" והוא פטור מ"שבועות"...

יתכן שהמנהג נשכח קמעה מכיוון שעסק זה נעשה בידי הנערים, ולפיכך לא ידעו לשים לב לזה שהוא מנהג ישראל יסודו בהררי קודש...

(=עכ"ל לעניינינו).

בספר "הליכות חיים" (מנהגי קודש של הגה"ק מצאנז קלויזנבורג זצ"ל מובא (עמוד קנב) זז"ל:

מרגלא בפני רבנו, שב"רודניק" (=עיירת הולדתו של רבנו) נהגו לתלות על החלונות גם "רייזעלעך" שהם צורות ודמויות שונות של בני אדם ובעלי חיים, פרחים ואילנות וכדומה. גם בבית אמו"ר זי"ע [=הרה"ק ר' צבי הירש מרודניק] נהגו כן. וכך היה נהוג גם בבית מדרשו של רבנו.

וכמה פעמים הסיח רבנו את צערו על שבדור זה נשתקע המנהג בין שאר מנהגים טובים שנשתכחו".

בכמה "ספרי קהילות" נמסר בדרך אגב על קיומו של מנהג זה בקרב עמך ישראל. בין היתר בספרי קהילות: סטאשוב, קוצק, לאסק (כולם בפולין), ועוד.

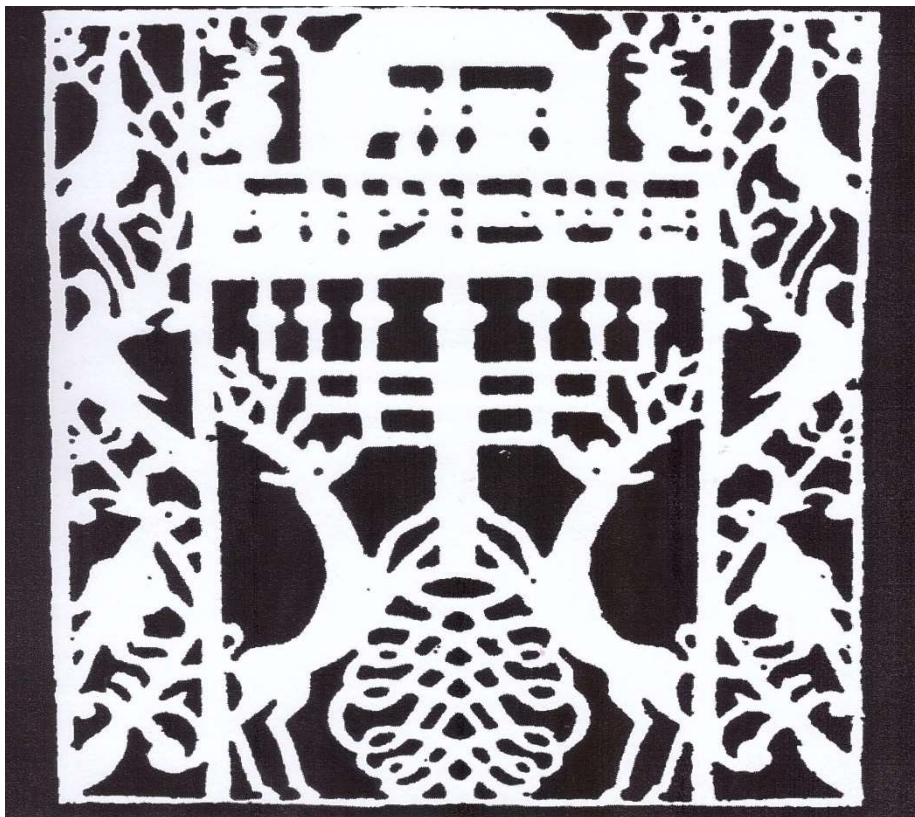
לאחר שנמסר כאן תמציתו של מנהג, המקום להעתיק את דברי קדשו של רבנו הקדוש "מי השלוח" זי"ע כצורתם וכלשונם.

וזה לשון קדשו של רבנו בעל 'מי השלוח':

"טעם למה שמדבקים ניירות עם פרחים על החלונות בחג השבועות. כי בחג השבועות ניתנה תורה לישראל, ו'תורה אור' (משלי ו, כג) על כן מדבקים ניירות על החלונות. היינו, שהניירות ממעטים את אור השמש מלהאיר לבית, ותורה אורה, ולא צריך עוד לאור השמש כמו שכתוב (ישעי' ס, יט) "לא־יְהִי־לָךְ עוֹד הַשֶּׁמֶשׁ לְאוֹר יוֹמָם... וְהָיָה־לָךְ ה' לְאוֹר עוֹלָם".

(=עכל"ק)

כפי שראינו לעיל, נשתיירו כנראה 'שאריות' ממנהג זה בחצרות שונים, כפי הנראה רק בבתי הכנסיות הגדולים של החסידות. ובזכות 'מנהג ישראל תורה' זה, שיסודו בהררי קודש, כמאמר מרן בעל 'מי השלוח' זי"ע, נזכה לקבל את התורה הקדושה בעצמה בגילה בדיצה ובחדווה. אמן כן יהי רצון:

ציור מגזרת 'רייזלך' לחג השבועות

(=מתוך ספר 'מחניים' כרך לט)

סיפור

"טיש" של חג השבועות שנערך על שפת הנהר

[לפני: 'דור ישרים', 'גדולת הצדיקים' ועוד]

מעשה רב שאירע בעת תחילת הנהגת רבנו הקדוש מאיזביצא בעל 'מי השלוח' זי"ע. זמן לא רב קודם לכן, התחוללה הפרישה הנודעת והכואבת של 'איזביצא' מ'קאצק', בעת שרבנו הקדוש בעל 'מי השלוח' החל בהנהגת עדה, מה שגרם לחילוקי דעות קשים בין החסידים, פרשה בפני עצמה שגדולי החסידים מיעטו בכלל לדבר עליה, בכדי שלא להתערב ח"ו בין קדושי עליונים ולשום ראשם בין הרים הגבוהים והרמים. בעיירה 'איזביצא', שבה קבע הרבי החדש את חצרו, ולשם נהרו תלמידים רבים מבקשי השם בנוסח המיוחד של חסידות איזביצא, התגורר בין השאר אחד מחסידי קאצק, ממקורביו של הרבי הקדוש מקאצק ומאנשי סודו. אותו חסיד נהג מפעם לפעם לבקר בקאצק אצל רבו הקדוש, אף לאחר הפרישה, אולם הרבי, אף שידע אודות מקום מגוריו, לא דיבר עמו מאומה ולא שאלו כל דבר. לקראת 'חג השבועות' זמן מתן תורתנו הקדושה, התאסף קהל גדול ונכבד של חסידים ואנשי מעשה, שבאו לחסות בצל הרבי הקדוש מאיזביצא, בעל 'מי השלוח'. במהלך ליל החג, ערך הרבי בעל 'מי השלוח' כרגיל את שולחנו הטהור בבית המדרש, ודיבר כדרכו "תורה" בעמקי נושאי חג העצרת וזמן מתן תורתנו. אולם למחרת היום, בעצם יום החג, אירע דבר, שכמותו לא ידעו החסידים מעודם. הרבי הקדוש התיישב בתחילה על מקומו כרגיל. אולם לפתע פנה לסובביו, וציווה להוציא את כיסאו, ואת שולחנו, מחוץ לבית המדרש, ולהעבירם אל שפת נהר "סטאָק", הזורם בעיבורי העיירה... כולם הוכו בהשתוממות, ולא ידעו פשר דבר. ידעו אמנם, שהרבי מטייל לפעמים ליד שפת האגם ומשוחח בדברי חסידות עם מקורביו, אולם דבר כזה היה 'חידוש' ממש בעיני כולם. אך כדרכם של חסידים הראשונים, צייתו הכול לבקשת הרבי, מבלי לשאול שום שאלות. השולחן, הספסלים וכיסא הרבי, נישאו אל שפת הנהר, ושם 'ניהל' הרבי את שולחן היום טוב של חג השבועות. ביום 'אסרו חג' של שבועות, באה התעלומה הגדולה לקצה פתרונה המדהים. היה זה כאשר אותו חסיד קאצק בן העיירה איזביצא, שחזר מנסיעת חג אצל רבו הקדוש מקאצק, פנה לעבר אחד מחסידי איזביצא, נסער כולו וכה סיפר:

"הייתי כמובן ביום טוב של 'שבועות' בקאצק במחיצת הרבי, והנה לפתע במהלך היום, פונה אליי רבנו הקדוש, והוא שואל וחוקר אותי לפרטי פרטים, כגון: היכן מקום מגוריו של הרבי האיזביצי, איפה יושב הרבי בבית המדרש בעת עריכת שולחנו? ועוד. הדבר היה לפלא בעיניי, מעולם לא נשאלתי כזאת, אולם כמובן שמסרתי כל הפרטים המדויקים הידועים לי לרבי. לא ידעתי ולא אדע מה הייתה כוונת קדשו בזה"

מכיוון ששמע חסיד הרבי מאיזביצא כך, תיכף שאל לאותו חסיד, אימתי בדיוק היה הדבר, ששאלו הרבי מקאצק כל הפרטים האלה? והנה, כאשר תיאר לו את השעה התברר, שהיה זה בדיוק באותם רגעים, שרבנו בעל 'מי השלוח' ציווה להוציא מיד את שולחנו וכיסאו מחוץ למקומו בבית המדרש, ולהעבירו לשפת הנהר!... ויהי לנס.

מתוך אלו הדברים נוכחו החסידים הן מאיזביצא והן מקוצק, כי דברים הגדולים שמתרחשים בין הצדיקים, אף כשאינם מובנים למראית עין, אינם כפשוטם ואי אפשר לדון בהם לעיני בשר כמובן, לפי שעיניהם צופיות למרחוק ומונחים בגוון דברים רמים מכבשונו של עולם. וכי אין באפשרות אדם מן השורה להבין מאומה בדרכי הצדיקים הנסתרות והטמירות, שאמנם 'מוצבים ארצה' כביכול, אולם 'ראשם מגיע השמימה'. ובסוד קדושים מי יעמוד.

זמן רב לאחר מכן עוד סחו בסילודין זקני חסידים הראשונים, אודות אותו 'טיש' של חג השבועות שנערך בזמנו על שפת הנהר באיזביצא – ולא יספו.

^^^^^^^^^^^^^^^^^^^^^^^^^^^^^^^^

'עליונים ששו ותחתונים עלזו'

בקבלת תורה.. הכתובה מסיני!

'ובאו כולם בברית יחד,

נעשה ונשמע אמרו כאחד!'

א פ ר י ו ל י כ ע ז י ו מ ט ו ב !